

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

№23
25 декабрь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 23-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
23-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
23-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 23-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 декабрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 25 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Berdiyeva Nargiza Mashrabovna ABDURAHMON JOMIYNING FALSAFIY QARASHLARIDA UMUMINSONIY QADRIYATLAR	7
2. Каримов Зафар ШАРҚ ТАБОБАТИДА СОҒЛОМАТЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ.....	11
3. Turaeva Dinara Tulkinovna TOURISM AS AN IMPORTANT TOOL IN THE FORMATION OF THE SPIRITUAL AND MORAL CULTURE OF YOUTH	13
4. Ражаббоев Жўрабек Жуманазар ўғли УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ.....	18
5. Madrahimov Atabek Abduraximovich IBN SINO FALSAFIY QARASHLARIDA INSON MASALASI.....	20
6. Бозоров М.Ж. К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ «ПОЛЬ» И «ГЕНДЕР».....	21
7. Меликова М.Н АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА АСТРОНОМИК МАЪЛУМОТЛАР	23

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

ABDURAHMON JOMIYNING FALSAFIY QARASHLARIDA UMUMINSONIY QADRIYATLAR

Berdiyeva Nargiza Mashrabovna
Navoiy shahar 11- AFCHO'IM
Tarbiya fani o'qituvchisi
Telefon: +998(97) 366 4665
nargizaberdiyeva1991@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurahmon Jomiy asarlarining bugungi kundagi ahamiyati va yosh avlod vakillari ongiga o'lmas qadriyatlarimiz va an'alarimizni singdirish to'g'risida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qadriyat, insoniy fazilatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy meros, vatanparvarlik, ta'magir inson, mehnatsevarlik, diniy bag'rikenglik, abadiy tiriklik, komil inson, manmanlik.

O'rta asrlar musulmon Sharq olamining buyuk mutafakkirlari qatorida mintaqamiz adabiy-ilmiiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkuri tarixida o'zining boy va bebaho adabiy-badiiy, falsafiy-ijtimoiy, diniy-irfoniy va ilmiy-nazariy merosi bilan alohida o'rin tutgan, Movarounnahr va Xuroson zaminida yashab, fors-tojik va o'zbek mumtoz adabiyotiga ulkan hissa qo'shgan buyuk mutafakkir olim, shoir va Naqshbandiya tarihatining XV asrdagi yirik namoyandasi Mavlono Nuriddin Abulbarakot ibn Nizomiddin Ahmad ibn Muhammad Jomiy asarlari keng qamrovliligi bilan ajralib turadi.

Abdurahmon Jomiy XV asrda yashab ijod etgan bo'lsa-da, uning asarlari hozirgi kunga kelib ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Chunki uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar barcha davrlarda eng dolzarb va umuminsoniy xarakterga ega bo'lganligi sababli necha asrlar davomida o'rganilib kelinmoqda.

Jomiy asar yaratar ekan unda ajoyib insonparvar hamda vatanparvar shoir sifatida buyuk va muhim ijtimoiy masalalar hal etish bilan mashg'ul bo'ladi, ular yuzasidan ilg'or fikrlarni ifodalaydi. U insonni ulug'laydi vatan haqida qayg'uradi. Odamlardagi zararli xulqlarni qoralaydi fitna va fujurni, xudbinlik va ayyorlikni, munofiqlik va aldanchilikni, tekinxo'rlik va talonchilikni, keskin tanqid ostiga oladi. Shoir bunday illatlarga o'ralashib qolgan odamlarga halol, vijdonli, insofli, adolat odamlarini, chin insoniy fazilatlarini, ajoyib xulq- odob normalarini qarama-qarshi qilib qo'yadi.

Abdurahmon Jomiy o'zidan oldin o'tgan donishmandlar ta'limotlariga tayangan holda panteistik dunyoqarashni boyitdi, haqiqiy Borliq - Sof Nur va inson dunyosining, inson ruhiy va jismoniy ko'rinishlarining o'zaro munosabati va birligi haqidagi qarashlarni rivojlantirdi. Mutafakkir o'z qobiliyatli kuchini - jismoniy va ruhiy birlik mutanosibligini buzuvchi qusurlarni fosh etishga haratdi, haqiqiy umuminsoniy qadriyat - ahloqiy-ruhiy kamolotga intilishga chaqirdi. Uning g'oyaviy-nazariy, falsafiy mavqei ma'lum darajada qadimgi Osiyo, Chin, Hindiston hamda harbiy Yevropa ta'sirini, ayniqsa, qadimgi Yunon falsafiy madaniyati - Suhrot, Aflotun va ular izdoshlarining ta'sirini o'zida mujassamlashtirgan. U o'zining "Lujjatul-asror" qasidasida so'fiy xulq - axloqi, inson tarbiyasi haqida gap borganda ta'magirlilikni qoralab, qanoatli kishilarning oliyjanobliklarini, ularning ma'naviy jihatdan podshoh va vazirlardan ham ustun ekanliklarini madh etib, quyidagi satrlarni bitgan :

Tome'oya az bahri gu'ma peshi har xas sar nihad,

Qone'onro xanda bar shohu vaziri kishvar ast.

Bu satrning mazmuni quyidagicha :

Ta'magirlar bir luqma uchun boshini xasga quyishga tayyor,
Qanoatchilar esa mamlakat shohi va vaziri ustidan ham kula oladi.

Ya'ni ta'magir inson o'z maqsadiga erishish uchun hatto o'z qadr – qimmatini, or – nomusini ham toptab, maqsadiga erishishga harakat qiladi. Bu esa uni jarlikka boshlab bora. Boriga shukur qilib, qanoat bilan halol yashayotgan insonlar esa ularning yashash tarzi, qilayotgan ishlarini mazhara qiladilar.

Jomiy yashagan davrda ko'proq shoh va vazirlar haqida madh etish yoki ularning ochko'zligi va xalqni og'ir ahvolga solib qo'yayotganligi haqida molohaza yuritish o'sha davr adabiyotining o'ziga xos yo'nalishlaridan biri hisoblangan. Biroq o'sha davrda bo'lgani kabi yuqori davlat organlarining o'z lavozimini suistemol qilishi bugungi kunda ham uchratishimiz mumkin. Shuning uchun ham bu kabi g'oyalar na ma'kon, na zamon tanlaydi, bu g'oyalar o'lmas, umuminsoniy qadriyatlar bo'lib nihoyatda yuksak ahamiyatga ega. Ayniqsa bugungi murakkab hayot tarzidan foydalanib, ta'magirlik bilan kun kechirayotgan kimsalar ko'payib borayotgan bir davrda, Jomiyning faylasufona fikrlariga murojaat qilmasdan ilojimiz yo'q deb o'ylayman. Bunday hayot tarzini tanlagan kimsalar Jomiy aytganidek, boshini xas qo'yish ya'ni jinoyatga qo'l urishi va oxir oqibat o'z hayotini o'zi barbod qiladi. Jomiy fikricha, inson halol va pok yashashi, buning uchun esa u bir kasbga ega bo'lishi, o'z mehnati hisobiga kun ko'rishi zarur:

Mardi kosib kaz mashaqqat mekunad kafro durusht,

Bahri yaohamvoriyai nafsi dag'al hongar ast.

Bu satrning mazmuni quyidagicha :

Kosib odam mehnat tufayli qo'lini qavartiradi,

Bu qo'ldagi dag'al esa nafs g'idir-budurini tekislovchi randadir.

Bu baytda Jomiy mehnatsevarlik g'oyalarini ilgari surib, inson halol mehnat qilib yashashi, biror kasbning yetuk mutaxasisi bo'lishi va shu orqali jamiyatda o'z o'rnini topishi lozimligini nazarda tutadi.

Shaxs komil inson sifatida shakillanishi uchun u o'z nafsini jilovlay bilishi, o'z manfaatini xalq manfaatlaridan ustun qo'ymasligi lozim. Yuqoridagi satrda ham inson o'z nafsini jilovlashi uchun halol yashashi lozimligi ta'kidlangan.

Nuqtai xush gufta ast on durbin,

Adil dora mulkro qoim, na din.

Kufir kishi k – o' ba adl oyad fareh,

Mulkro az zolimi dindor beh.

(U uzoqni ko'rguvchi odam yaxshi aytgan:

Mamlakatni din emas, adolat saqlaydi,

Adolat bilan mashhur bo'lgan kofir

Yurt uchun dindor zolimdan ko'ra yaxshiroqdir.)

Jomiy bu baytda adolatni har narsadan yuqori qo'yadi va adolat har bir inson uchun asosiy qonun bo'lishi zarurligini aytib o'tadi.

Bu baytda ilgari surilgan g'oyalaridan biri bu – diniy bag'rikenglik g'oyasidir. XV asrda din peshvolarining obro'yi nihoyatda katta bo'lgan. Davlatning ayrim boshqaruv apparatlarini din peshvolari boshqargan. Ular faqat islom dinini tan olishgan boshqa dinga mansub kishilarni esa, g'ayri dinlar deb atashgan. Jomiy esa shu asrda yashab turib, diniy bag'rikenglik g'oyasini ilgari surganligini ko'rishimiz mumkin bu esa, o'sha davr uchun g'oyat ulkan yangiliklardan biri hisoblangan.

Ey mug'bachai daxr, bedih chomi mayam,

K – omad zi nizoi sunniyu shi qayam.

Go'yand, ki: Chomiyo, chi mazhab dori?

Sad shukur, ki sag – sunniyu har – shiy nayam.

(Ey dahrning mug'bachasi, bir jom may tutgil,

Sunniy va shiya nizosidan ko'nglim bexuzur bo'ldi.

Deydilarki, ey Jomiy mazhabing nedur?

Yuz shukurki, it sunnayu, eshak shiya emasman.)

Bu baytda Jomiy birodarlik, tenglik, tinchlik, ahllik g'oyalarni targ'ib va tashviq etadi. Har xil tilda so'zlashuvchi yo har xil mazhabga mansub bo'lgan xalqlar, qabilalar o'rtasida adovat qo'zg'ovchi - taraqqiyotning ashaddiy dushmanlariga, nifoq yaratuvchilarga g'azab bilan xitob qilgan.

Dinlarning umuminsoniy mohiyati, maqsadi bir bo`lib, ular aslida bir – birlariga zid emas. Inson hayotining asl maqsadi inson va tabiatga nisbatan oqilona munosabatda bo`lish, hamisha yaxshi savobli ishlarni amalga oshirishdan iboratdir “Dinlararo bag`rikenglik g`oyasi – xilma – xil diniy e`tiqodga ega bo`lgan kishilarning bir zamin, bir Vatanda, oliyjanob g`oya va niyatlar yo`lida hamkor va hamjihat bo`lib yashashini anglatadi”. Bugungi kunga kelib diniy bag`rikenglik umuminsoniy qadriyatlar tarkibiga kiruvchi tushuncha bo`lib, bu tushuncha davlatlararo tuzilgan xalqaro shartnomalarning asosiy prinsiplaridan biriga aylangan. Xalqaro tashkilot YUNESKO diniy bag`rikenglik muammosiga alohida e`tibor berib, 1995 – yilni BMTning bag`rikenglik yili deb e`lon qilindi. O`sha yili 16 – noyabrda 185 – davlat ishtirokida Parijda bag`rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi qabul qilindi.

Adolatlilik, odillik tamoyillari Jomiyning ko`pgina asarlarining bosh mavzusi hisoblanadi. U mamlakat boshlig`ini hamma uchun ideal shaxs ya`ni u barcha uchun o`rnak bo`la oladigan odil shaxs sifatida gavdalantiradi. Adolatli davlat boshlig`i o`zining emas, xalqning orzu – intilishlarini o`ylaydi va xalqning xohish – istagini inobatga olgan holda mamlakatni boshqaradi.

Jomiy asrlarida bu dunyoda insondan faqat yaxshi nom qolishini, u bu dunyoni tark etsa ham, nomi o`chmasligini uning qilgan ishlari va yaxshi fazilatlarini uni abadiy tirikligini ta`minlashini ta`kidlab quyidagilarni yozgan:

Bir shoir yuzlanib buyuk xoqonga,
Deydi: ey, martabang yetsin osmonda.
Vasfingda bir yangi she`r aytdim bu gal,
Hikmat durlaridan baxsh etib sayqal.
Vasfingda yozildi ko`p ezgu kalom,
Lekin aytgan bilan bo`lmagan tamon.
Shoh qo`liga shu payt berdi bir qog`oz,
Unda yozilgandi shox nomi xolos.
Shoh dedi: “ Ey senda yo`q – ku aqlu xush,
Bunday maddohlikdan jim yurganing xush,
Nomimdan boshqa so`z bundan yo`q – ku bas,
Kishi nomi uning sharafi emas.
Na adlu mulkimning vasfin qilibsana,
Na toj – u taxtimdan yoza bilibsana
Ularsiz nomimni etibsana bayon
Madhiya yozilmas bunday hech qachon”.
Dedi: “ Bu muborak nom ila hoqon,
Shuhrating olamga bo`ldiku doston
Nomingni o`qib yo eshitsa har kim
Senga hurmat bilan qiladi ta`zim!
Shuhrating olamga doston bo`ladi,
Vasfingda ko`p daftar hali to`ladi.
Bundan boshqa so`zga ojizdir qalam,
Sening madhing desam yetadi shu ham”.

Albatta, bu yorug` olamda insonning nomi o`chmas bo`lib, asrdan asrga o`tib keladi. Har bir inson bu dunyoda yashar ekan o`zidan qandaydir nom qolishiga harakat qiladi. Kimdir yaxshi fazilatlarini, kimdir qoldirgan adabiy merosi, kimdir o`zining namunali hayot yo`li orqali kelajak hayotga o`zining ismini o`chmas qilib muhurlaydi. Zero u bu yorug` olamda hayot bo`lmasada, uning qoldirgan merosi yaxshi fazilatlarini uning nomini mangu barhayot bo`lishiga zamin yaratadi. Fikrim dalili sifatida Imom Buxoriy, Beruniy, Farobiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy singari bobokalonlarimiz nomlarini necha yillar, necha asrlar osha mangu barhayotdir. Ular nafaqat O`zbekistonda balki butun dunyo ahli uchun barhayotdir. Misol uchun biz biror chet mamlakatga borsak, u yerdagi aholi bizning mamlakatimizni bilmasligi mumkin, lekin biz yuqorida nomi keltirilgan qomusiy olim va buyuk sohibqiron bobokalonlarimizning nomlarini aytishimiz bilan ular bizning o`zbek milatiga mansubligimizni anglashadi va bizga o`zgacha bir hurmat ko`rsatishadi.

Jomiy boshqa bir asarida shu mavzuga to`xtalib quyidagi fikrlarni aytgan:

“ Zamon sahifalari – inson umrin daftari –
Shundayin so`zni demish o`yga tolgan bir dono:

Kimki bu pok kitobda yaxshi ishlari bilan
Yaxshi nomin qoldirsa, o'shaning baxti a'lo".

Bugungi kunda yoshlarimizni ma'naviy jihatdan barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishni o'z oldimizga maqsad qilgan ekanmiz, yuqorida keltirilgan g'oya insonni inson sifatida kamol topishi uchun zarur bo'lgan fazilatlaridan biri hisoblanadi. Bunday yuksak fazilatlar hozirgi kunda umuminsoniy qadriyatlar sifatida qadrlanadi.

Jomiy insonga berilgan hayotiga tarziga shukur qilib yashashini olohi taollo inom etganiga qoniqib yashishi kerak deb hisoblaydi va quyidagi hikoyatni yozadi:

Xo'rozkim, boshida tikkaygan toji,
Namoz payti unga dedi bir hoji:
"Vaqtini senchalik bilmas hech dono,
Cho'chimas vaqt o'tsa senchalik also.
Hayoting kechibo aysh – taralloda,
Arzigay yashashang Arshi – a'loda.
Ortingdan ergashib bir to'p makiyon,
Kultepalar senga bo'libdir makon".
Dedi : "Avval edi martabam ziyod,
Nafsu shahvat menga keltirdi isnod.
Nafsu shahvatdan kechsaydim, zinhor
Bunday axlat titib yashamasdim xor..."

Inson boriga shukur qilib yashashi, manmanlik va kibr – u havoga berilmasligi kerak. Agar bu kabi illatlarga oshno bo'lsa, hikoyatda keltirilgan tovuq singari axlat titib yuradi. Bu yerda tovuq majoziy ma'no qo'llanilgan.

Bu hikoyat bugungi kun uchun ibratli rivoyatdek go'yo. Boriga qanoat qilmay mo'may daromad topish maqsadida chet elga ishga ketishni maqsad qiladi, natijada esa aldanib qolishadi. XXI asrga kelib odam savdosi dolzarb moammoga aylangan. Hozirgi kunda ma'naviy hayotdan moddiy hayot ustunligi oshib bormoqda. Shu sababdan insonlar ko'p miqdorda daromad ortirish maqsadida o'zga yurtga borib, uy yerda xor – zor bo'lib, o'z yurtiga qaytib kelishmoqda. Bu esa insonlarning o'chko'zligi nafs balosiga yo'liqqanligi sababli kelib chiqmoqda. Shu singari insonlarga xalqimizning ajoyib naqlini eslashlarini istardim: "O'zga yurtda shoh bo'lguncha – O'z yurtingda gado bo'l".

Xulosa qilib, shuni aytish mumkinki, XXI asr fan – texnika eng rivojlangan asri bo'lganligi, globallashtirish jarayonlarining jadallashishi tufayli jamiyat hayotida tub o'zgarish sodir bo'lmoqda. Bu o'zgarishlar ayrim qadriyatlarimizni yo'qolib ketishiga sabab bo'lmoqda, shuning uchun ham Jomiy singari allomalarning asarlaridagi bashariyatga tegishli qadriyatlar va g'oyalar biz uchun nihoyatda qadrlil va zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsiyev. P, G'aniyeva. S "Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy", T:"Fan", - 1966 y
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: "O'zbekiston", 2000, 60-b.
3. Abdurahmon Jomiy "Salomon va absol"
4. Abdurahmon Jomiy "Bahoriston" T: "Yangi asr avlodi", - 2007 y
5. "Nuriddin Abdurahmon ibn Ahmad Jomiy" Tavalludining 595 yilligi munosabati bilan Metodik-bibliografik qo'llanma, T: 2009 y
6. www.bilim.uz, www.kitob.uz, www.ziyo.net, www.n.ziyouz.com, www.islom.uz

ШАРҚ ТАБОБАТИДА СОҒЛОМАТЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Каримов Зафар
Урганч Давлат Университети
тадққочиси
Тел: +998939227097
zafarbek.karimov.88@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада шарқ халқларининг турмуш тарзи, борлиқни англашда гносеологик тажрибалар орқали инсон саломатлиги тақомилига берилган фалсафий фикрлар ўрганилган.

Калит сўзлар:гносеологик, яккахудолик, сонларни мистификациялаштириш, даосизм.

Шарқ халқларининг ўзига хос маданияти, турмуш тарзи ва борлиқни англаш усуллари, гносеологик тажрибалари муаммомизга бетакрор манбалар беради, унинг рационал, инсон тақомилига мувофиқ келадиган ечимларини топишга ёрдам қилади. Фалсафа тарихидан маълумки, Пифагор Миср ва Бобилда бўлиб, у ерда кенг тарқалган мистицизм, эзотерика ва инсон руҳини маълум бир мақсадларга йўналтирувчи махсус машқлар билан танишган. Форсликларнинг Ўрта ер денгизи атрофларини босиб олиши, у ерларда ўз эътиқоди ва тартибларини ўрнатиши натижасида ранг-баранг оқимлар, саломатликка оид қарашлар, таълимотлар ва мактаблар юзага келади. “Қадимги Бобил яҳудий пайғамбарларининг ҳар қачонгидан кўпроқ барча халқлар, культлар ва динларнинг калейдоскопига айлаганди. Бобилда Пифагор Зардуштр меросхўрлари бўлган сеҳргарларнинг илми ва машқларини чуқур ўрганиш имконига эга бўлганди. Натижада Пифагор Бобилда қадимги сеҳргарларнинг мистериясига, машқларига ошно бўлди. Шу билан бирга, у мустабидлик саҳнасида буюк томоша намойишини кўрди, яъни Шарқнинг емираётган динлари харобаларида, умри тугаётган қоҳинлар устида кўрқмас ва қаттиқ уюшган, илоҳга бағишланган гуруҳларнинг илми, машқлари билан танишди. Бу гуруҳлар имкони борича адолат посбони эди. Улар мустабидлар билан юзма-юз, арслон уясида тилка-тилка қилинган Даниил ҳолига тушиш хавфида яшай туриб, ўзининг маънавий-руҳий кучи билан бежилов зўравонликни тийишга аҳд қилгандилар ва бу зўравонликни қадамма-қадам таянчидан айирдилар. Ўзининг мисрлик ва халдейлик бағишловларидан кейин Пифагор физик муаллими ёки ўз давридаги юнонлик шогирдларидан кўпроқ нарсаларни биладиган бўлди... У яҳудийлар яккахудолиги, юнонлар политеизми, индуслар учлиги ва форсларнинг дуализмининг камчиликлари ва устунликларини қиёслаш имконига эга бўлди”. Бизнинг мавзумиз учун муҳим жиҳати шундаки, Пифагор Шарқ мистицизми, эзотерик машқларини инсоннинг маънавий- руҳий бошқариш, унга таъсир этиш ва саломатлигини зарур томонга, ўзини ўзи англашга йўналтириш технологиясини яратади. Файласуф шогирдларидан маълум бир нарсаларни, масалан, фикрини, диққатини йиғиш ва бир муаммога қаратиш, иродасини жамлаш, мушоҳада юритишни одат қилиш, ортиқча гапирмасликни шакллантириш учун беш йилгача оғзига тош солиб юриш, эрталаб ва уйқу олдидан махсус машқларни (нигоҳни бир нуқтага тикиш, бошни кўратган ва кўзни юмган ҳолда бир неча дақиқа нафас олмай туриш, совуққа ва ташқи хавф-хатарларга чидаш, ёлғиз қолиш кабилар) бажаришни талаб этган. Маънавий-руҳий саломатлик ва ўзини идора этиш техникаси нафақат эзотерик, шунингдек, жисмоний машқлар эди, айнан ушбу машқлар инсонни ортиқча ҳаракатларга, ҳашамларга, ейиш-ичишга, ташвишларга берилмасликка ўргатган. Э.Шюренинг ёзишича, Пифагорнинг сонларни мистификациялаштириши Зардуштрнинг уч сонини мистификациялаштиришига ўхшайди. “Уч сони, деб ёзади у, коинотнинг барча жойларида ҳукмрон, Монада унинг ибтидосидир.” Пифагорнинг буюк хизмати шундаки, у ушбу қонунни, юнонларга хос тарзда оқиллик, донолик ва далиллик билан аниқ ифода этди. Уч сонидан теогония маркази ва барча фанлар асосини яратди. Пифагорнинг маънавий етукликнинг уч босқичини кўрсатганида ҳам Шарқ мистицизмнинг таъсири мавжуд. У бу босқичларни: 1) ақлда ҳақиқатни рўёбга чиқариш; 2) қалбдан тақводор бўлиш; 3) танани тоза тутишга ажратган. Маънавий руҳий етуклик, комиллик танани тоза, соғлом тутиш билан боғлиқ. Демак, саломатликнинг Шарқона талқини, усуллари чуқур эътиқод, ақл имкониятларидан тўғри фойдаланиш ва вужудни керак ҳолда тутиш, яъни саломат юриш билан боғлиқдир.

Шарқ маънавий ахлоқий, диний ва тарихий-фалсафий меросида саломатликка оид шундай фикрлар, таълимотлар мавжудки, уларга қисқача бўлса-да, назар ташлаш мавзумизнинг нақадар муҳим ва қизиқарли эканини тасдиқлайди. Битта параграфда уларнинг барчасини очиб бериш имкони йўқ, бу бизнинг вазифамизга кирмайди ҳам. Шунинг учун биз учта регионда юзага келган ва улар маданиятини ўзига хос тарзда шакллантирган Қадимги Хитой, Қадимги Ҳиндистон ва Мовароуннаҳр тажрибаларига, тиббий ғносеологик ва валеологик изланишларига мурожаат этиш билан чегараланамиз.

Қадимги Хитой саломатлик фалсафасига оид қарашларнинг шаклланишида Лао Цзи (эр. авв. 579 499) ва Конфуций (эр.авв. 551 479)нинг ўзига хос ўрни бор. Масалан, Лао Цзининг парадоксал-диалектик қарашлари инсон ҳаётига, саломатлигига тик қарашни, уларни идрок этиш зиддиятли эканини англашга ёрдам беради. Мутафаккирнинг фикрига кўра, киши яшашга жуда кучли интилгани боис у осонгина ўлади, деб ҳисоблайди. Бу ўринда “осон” деган сўзни одатда деган талқинда тушунмоқ керак. Киши яшашга қанчалик кучли интилса, у ўз ҳаётини шунчалик осонлик билан ўз ихтиёридан чиқаради, яъни у ўзи истамаган тарзда вафот этади. Яшашга кучли берилиш, ҳаётни ҳаддан ортиқ эъзозлаш, даосизм асосчисининг фикрига кўра, кишини ўзи билмаган тарзда, яъни осонгина ўлиб қолганини билмасликка етаклайди. “Киши туғилганида нозик ва ожиз, ўлганида эса қаттиқ ва мустаҳкам. Барча мавжудот ва ўсимликлар туғилганида нозик ва ожиз, ўлганида курук ва чирик. Қаттиқ ва бақувват шуки, улар ўлади, нозик ва ожиз нарсалар эса яшай бошлайди...Юмшоқ ва ожиз қаттиқ ва кучлини мағлуб этади”. Кўриниб турибдики, файласуф инсон ҳаёти, умри, сихат-саломатлиги мудом зиддиятли воқеликлар негизидан иборат, ушбу антиномияларни заиф, эгилувчан, ён босувчи томон ўз фойдасига ҳал этади. Қаттиқ охир натижада юмшоқ таъсирига тушади, у ўз қаттиклигини йўқотади. Шунинг учун Лао Цзи фикрларидан маълум бўладики, киши кучга, қувватга тўлган пайтда ноўрин керилмасин, эгоизмга берилмасин, чунки унинг бу сифатлари вақтинча. Вақти келиб куч, қувват кетади, улар ўрнини ожизлик, юмшоқлик эгаллайди. Файласуф диалектикасининг хайратли томони шундаки, у қаттиқ, кучни юмшоқ, кучсизга айланишини тан олган тарзда, уларнинг, яъни юмшоқ, кусизнинг қайтадан қаттиқ, кучга айланишини эътироф этмайди. Натижада ҳаётни олға силжитиб келган, тараққиётга элтувчи куч кучсизлик, қувват ожизлик, тириклик эса ўлим билан яқунланади. Аслида эса ҳаёт уларнинг бир бирларига айланиб, бир бирларини тўлдириб келишидан иборат, бу ўринда реанкрацияга монанд жараён кўзга ташланади. “Ким ўз ҳаётини менсимаса, у шу тарзда ўз ҳаётини қадрлайди”.

Лао Цзининг нафсга, ҳирсга берилмаслик ҳақидаги фикрлари юнон файласуфлариникига яқин, гоҳо айнандир. “Кам нарсага интилиб кўп нарсага етасан, кўп нарсага интилиб адашасан. Осмон остидаги барча нарса муваққатдир. Омадсизлик омад асоси. Оқил кишининг сайъ-ҳаракатлари кўп нарсаларга эга бўлишга эмас, балки ҳаётни тўла қилишга қаратилади.” Кўп нарсага эга бўлишга интилиш кишининг нафақат диққатини, вақтини, шунингдек, кучини, саломатлигини ҳам олади. Шунинг учун донишманд ортиқча сайъ-ҳаракатлар киши саломатлигига зарар келтиради, деган хулосага олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шюре Э. Великие посвященные. Очерк эзотеризма религий. Москва: СП Книга Принтшоп, 1990. С.222.
2. Мудреци Поднебесной. Симферлополь, Реноме, 1998. С.8 9.

TOURISM AS AN IMPORTANT TOOL IN THE FORMATION OF THE SPIRITUAL AND MORAL CULTURE OF YOUTH

*Turaeva Dinara Tulkinovna -
senior lecturer of the department
“Corporate economics and business analytics”
of the joint international educational program
of the Tashkent State Economic University and
the Ural State Economic University
Tel.: 99894 61 -36-27, e-mail: dinaraxon74@gmail.com*

Abstract. In a new stage of development in the country, youth tourism is gaining great popularity and relevance. This article is considered as one of the resources for the formation of patriotic attitudes in the youth environment, through familiarization with the natural, cultural heritage of their country, primarily through the development of tourism. Due to the need to improve the unified integral and conceptual ideology of youth tourism, as the basis for the formation of patriotism, tourism in the youth environment is steadily maintained at the level of values. The author emphasizes that tourism at the stage of deepening the market economy is becoming an important source in meeting the moral and material needs of youth.

Keywords. Tourism; cultural tourism; ecological tourism; pilgrim tourism; patriotism; personality; spirituality; moral; culture.

Tourism is a means of harmonious development of people, realized in the form of recreation and socially useful activities, a characteristic component of which is travel. This definition, first of all, indicates that tourism integrates all the main aspects of the formation of the spiritual and moral culture of youth. In the process of acquaintance with objects of material culture, young people have the opportunity to receive invaluable information, which affects the ideological, moral, aesthetic, patriotic culture of the younger generation. The President of the Republic of Uzbekistan noted that “we must turn the tourism industry into a strategic sector of the economy. One of the most important tasks facing the government is to ensure the growth of the flow of tourists to our country up to 7.5 million people this year. As you know, a number of reputable foreign publications named Uzbekistan among the countries that you should definitely visit in 2020. We need to use this high level of attention and trust effectively. Pilgrimage and medical tourism, which have great potential, require accelerated development.”¹

The spiritual and moral formation of the young generation, their preparation for an independent life is the most important component of the development of society. In a new stage of development, the process of deepening and irreversibility of socio-economic, political transformations in all spheres of the country’s social life poses new challenges for society. These are, first of all, the tasks of forming the spiritual, moral and patriotic culture of the young generation. It should be noted that this creative work requires the activation of the process of attracting young people to active work, the observance and harmonization of the interests of society and the individual, the development of intellectual capabilities, human spirituality, and the preservation of his physical health. Tourism is an important way of transferring the socio-economic experience and material and cultural heritage accumulated by mankind to modern youth. The development of tourism contributes to the formation of value orientations, moral recovery and cultural development of the nation, which is one of the ways of socialization of the individual. The development of modern Uzbekistan is distinguished by the fact that now the society is undergoing a process of deepening democratic reforms in all spheres, which is closely related to the improvement and further strengthening of contacts between layers of society.

In modern conditions in the country, tourism is developing in the following directions:

- 1) knowledge of material culture and scientific, literary heritage;
- 2) acquaintance of youth, tourists with ethno culture and new archaeological discoveries;
- 3) visiting newly discovered and restored historical monuments;

¹ Message from the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis on January 24, 2020. “People’s Word”, January 25, 2020

4) conducting special thematic conversations, publications, press releases, booklets, which contain short, scientifically grounded information for tourists;

5) research, organizational work is underway to expand the territories - objects for ecological tourism.

In the modern period of deepening global processes and the development of cultural relations between peoples, interest in the role of religion in the social life of society, its place in the formation of moral foundations among young people is of practical importance. It should be noted that multi-confessionalism in religious societies and their activities in modern conditions is one of the important sources of the formation of religious tolerance of the younger generation. During the period of democratic reforms, Uzbekistan has done an important work to restore religious beliefs for representatives of all peoples, religious confessions represented in the country. This process is due to the fact that in the country from the most ancient period to the present day, a respectful attitude towards representatives of religious communities has developed. It should be noted that the history of the country knows no contradictions or wars that arose on the basis of religious confrontation. Under the conditions of a new stage of development in the country, ties in the field of culture between neighboring countries of Europe and Asia, the exchange of youth delegations are expanding, there is an increased interest in the ancient culture of Uzbekistan. Pilgrimage tourism plays an important role in this process. During the years of democratic reforms, a lot of work was done to restore sacred places and reconstruct ancient places of residence of people on the territory of the Republic of Uzbekistan. State bodies provide assistance to tourism organizations in organizing pilgrimage tourism. It should be especially emphasized in the development of pilgrim tourism plays the role of a tolerant relationship between various religious communities represented in the country in the context of demographic reforms and deepening market economic relations. Under current conditions, there are 17 religious denominations in Uzbekistan. The development of pilgrimage tourism contributes to the comprehensive expansion of communication with compatriots living in foreign countries. In a new stage of development, the country has created the most favorable legal framework for the arrival and stay of foreign tourists. In addition to the main tourist cities, there are many unique and interesting places, a visit to which can be an excellent addition to the main directions of tourism in Uzbekistan. Therefore, specific measures are being taken to further develop it. “There are over 8,200 cultural heritage sites in our country, of which only 500 sites are included in the tourist routes. The tourist infrastructure will be actively developed, including 200 billion soums of subsidies from the state budget for the construction of new modern hotels.”¹

The State Committee of the Republic of Uzbekistan for Tourism Development in the Corona of a Viral Pandemic has taken a number of measures to develop tourism infrastructure, simplify visa processing and registration procedures, and much more. It is worth noting the convenience of passing through customs points: upon arrival in Uzbekistan, the relatively double corridors created greatly facilitate the arrival of tourists in our country. A significant impetus to increase the number of hotel rooms was the simplification of requirements for budgetary accommodation facilities.

Certain work has been done in the country to train highly qualified personnel for the tourism industry. The International University of Tourism was opened in the City of Samarkand; the Faculty of Tourism was established at the Tashkent State Economic University.

Youth tourism is one of the most important resources for the formation of patriotic attitudes in the youth environment through the introduction to natural resources, cultural and ecological tourism, as one of the important assets of the Republic of Uzbekistan.

In the context of the development of international relations, tourism acts as a means of familiarization with the achievements of Uzbekistan in socio-economic and cultural development achieved over the years of sovereign development. The process of expanding international tourism in the context of a new stage of development gave impetus to the discovery of new directions in addition to traditional cultural and educational tourism, the following subspecies of cultural tourism have already entered or are entering into practice: historical, event, archaeological,

---

¹ Message from the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis on January 24, 2020 “People’s Word”, January 25, 2020

ethnographic, ethnic, religious, ecological and others.

As noted in the Concept for the development of the tourism industry of the Republic of Uzbekistan for the medium term, that: "taking into account the dynamic growth of tourism, its tangible multiplicative impact on other sectors of the economy, the growth of the population's welfare and the need to take measures to protect the environment, the tourism industry should become one of the powerful tools for increasing the sustainability of the country's development"¹.

One of the priorities of the ongoing complex work is the development of tourism in the regions of the republic. In this regard, at the legislative level, the powers of local government bodies in the field of tourism are determined.² So, according to Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Tourism": "Local government bodies in the field of tourism develop and implement regional tourism development programs and resolve other issues in accordance with the legislation. The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Protection and Use of Cultural Heritage Sites" defines the powers of local government bodies to identify, record, protect, preserve and use cultural heritage sites located on their territory.³

As part of the creation of additional amenities for travel, by the decision of the Head of State, starting in 2018, for the first time, the procedure for long weekends on holidays (New Year, Navruz, Independence Day) was introduced, during which holiday discounts were established for domestic tourists on railways and flights, hotel and other types of services. Thus, during the low tourist season (starting in November), discounts from 10 to 50% were announced in 123 hotels, 54 transport organizations and 90 public catering facilities. In addition, in order to widely attract the population to travel in Uzbekistan, a mechanism has been established for the allocation of consumer loans to citizens for travel in Uzbekistan.

For the systematic organization of travel in Uzbekistan, the Youth Union of Uzbekistan, the Women's Committee of Uzbekistan, the Council of the Federation of Trade Union Organizations of Uzbekistan, the Mahalla Public Charitable Foundation, the Nuroniy Foundation for social support of Uzbekistan veterans and the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, the khokimiyats of the regions and the city of Tashkent approved and plans have been implemented to organize travel not only for young people, but also for elderly people, labor collectives and residents of makhallas. For this purpose, in a number of public organizations, separate structures were created to organize travel around the country. In order to provide assistance in organizing tourism, under the Women's Committee, LLC "Nafistravel" was established, under the "Nuroniy" Foundation - LLC "Nuroniyseyekh", industrial tours to large combines, factories, production complexes, free economic zones were organized.

Now we live in the age of globalization and information technology. Our youth are today on the front of the information war. Only through joint efforts of public organizations, legislative and executive authorities, and business structures, we will be able to educate a worthy generation of youth. As the President of the Republic of Uzbekistan noted, "we have a great history that deserves admiration. We have great ancestors to be admired, as well as incomparable treasures that we must admire. And I believe that there is and will continue to be a great future with its great literature and art, which will definitely be worthy of admiration."⁴

One of the important functions of tourism is to honor the images of great ancestors, to preserve and carefully pass on the spiritual heritage left by them to the next generation.⁵

It should be noted that it is recognized at the international level that Uzbekistan was one of the cradles of civilization not only in the East, but throughout the world. Tourism served as one of the forms of educating young people on the heroic examples of the past. Suffice it to recall the Great thinkers and commanders, such as Amir Timur, Alisher Navoi, Mirzo Ulugbek, Ahmad Yassaviy, Al Fargoniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Bukhori, Beruniy, Al-Kharazmiy, Imam alb Matrudi and feel

¹ <http://uzbektourism.uz/ru/>

² Statements of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 1999, p. 227

³ Statements of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001, c. 180

⁴ Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at a meeting with representatives of the creative intelligentsia of Uzbekistan. [Electronic resource]. Access mode: <http://uza.uz/oz/politics/adabyet-va-sanat-madaniyatni-rivozhlantirishkhal-imiz-mana-03-08-2017/> (date of access 19.01.2020).

⁵ Tursunova F.G. The use of a monologue when creating satirical characters (for example, the works of Abdullah Kodiri). 1 [Electronic resource]. Access mode: <http://www.buxdu.uz/docs/jurnallar/2019.pdf> / (date of treatment 01/19/2020).

the spirit of that time by visiting the sights, places of their creative activity and spiritual heritage.

Thus, the ancient city of Shakhrisabz, which is the birthplace of the great commander and statesman of the Middle Ages, the organizer of a centralized state on the territory of present-day Uzbekistan, sohibkiran Amir Temur, today attracts numerous tourists from all over the world. In the city of Shakhrisabz, the international festival of musical art “Shashmakom” is held once every two years. The surviving monuments of that time speak for themselves about the former greatness of the city. It is no coincidence that UNESCO declared the historical center of Shakhrisabz a masterpiece of world heritage in 2000.¹

Tourists visiting the historical cities of Uzbekistan receive valuable information about the scientific feat of great thinkers who have made a huge contribution to world civilization. In this process, it is interesting for young people to have extensive scientifically substantiated information about the heritage of scientists who contributed to the development of the world renaissance. The exemplary life of our ancestors, multifaceted activities, research on the path of the development of science amaze the world community today. The great scientist and statesman Mirzo Ulugbek, as the patron of science during his reign, invited scientists from different countries to Samarkand, conducted research in astronomy, mathematics and other sciences. In this ancient city, one of the first institutions of higher education was established - madrasai olia. Leading scientists of that time conducted research in the exact and natural sciences.

The creations of the great Mir Alisher Navoi are priceless. He was not only a poet, but also a wise politician, a prominent scientist and philanthropist, a great thinker, musician and artist. The basis of Navoi's lyrics is reflections on a person. Navoi highly appreciated the human mind and science. “Knowledge and wisdom are the adornment of man,” he wrote. Issues of education and training are widely presented in his poetic and prose works.

In the conditions of improving work in tourist organizations, it becomes clear that tourism is one of the important means in learning about the role of folk traditions in the formation of the spiritual and moral culture of young people such as “Kovun Sayli”, “Boysun Bahori”, “Kupkari”, “Navruz” - interest in old traditional or modern staged cultural events, festivals. Bakhshi art festival, become spectators of the mesmerizing “Raks sehri” (dance festival) or go to the Tashkent International Tourism Fair, which from year to year gathers thousands of travel lovers. A grand fair that accommodates representatives of local and foreign travel companies in two pavilions, stands of representatives of transport companies, artisans, hotels and much more. In addition, a gastronomic festival is held as part of the fair. The country regularly hosts the International Investment Forum in the field of tourism, which has created an additional impetus for the rapid development of the tourism sector.

UNESCO World Heritage Sites attract thousands of visitors. Each city of Uzbekistan, as a bright page of the material and spiritual culture of the Uzbek people, attracts tourists. Such cities as Tashkent, Kokand, Andijan, Khiva, Samarkand, Bukhara, Shakhrisabz are an endless modern oriental tale.

As a result of the democratic reforms carried out in the country, conditions have been created for the training of highly qualified personnel for the tourism industry. The International University of Tourism was opened in the City of Samarkand; the Faculty of Tourism was established at the Tashkent State Economic University.

Thus, tourism is a deep social phenomenon in the life of the Uzbek society, based on humanistic goals and principles. He became a factor of social balance, mutual understanding between peoples and personal development. Tourism has a huge cultural and spiritual content, tourism has become a means of knowledge and acquaintance with the achievements of the human mind, opened access to the historical and cultural values of peoples. From the point of view of the formation of the moral and spiritual culture of youth, tourism provides a unique opportunity to learn more deeply and visually familiarize themselves with the historical and cultural heritage of their country, awaken a sense of national identity in young people, and foster respect for the life and customs of other nationalities and peoples.

Tourism includes various forms of human activity: hiking, rallies and competitions, archaeological expeditions, local history excursions, sightseeing, but first of all tourism is associated with travel - this is a return to its natural state of the human spiritual world, the state of movement and the

¹ Khakimov N.Kh., Zhurakulov O. Shakhrisabzs history. Karshi, “Nasaf”, 2002

search for oneself. Tourist trips are movement towards the goal, the formation of a beautiful person in the mind, knowledge of the historical past and the pages of the heroic deed of the Uzbek people.

Tourism provided an opportunity for travelers and statesmen, establishing friendly relations between countries and marveling at someone else's way of life, to adopt something, and, if possible, "borrow", also gave a desire to see new lands and get new impressions. Probably, all that has been said served as the initial objective prerequisites for the emergence and subsequent development of organized campaigns and travels that satisfied the needs of social labor and production relations of people.

In the context of a pandemic, to enrich the spiritual and moral culture of young people on the TV channels "Dune b'ylab", "Uzbekiston 24" and others on a regular basis, television programs are broadcast under the headings "Qudlarga megatur", "Ziyorat tourism", "Ecotourism isti ictbollari", "Telesayo about the sights, the spiritual heritage of Uzbekistan.

Thus, considering the development of tourism, we can conclude that the spiritual content of tourism is on a par with the economic and material segments, and affects the harmonious development of the individual. Achievement of new heights in the field of tourism contributes to the rise of spiritual and moral culture for young people, helps in defining the features of the way of life.

List of used literature:

1. Message from the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis on January 24, 2020. "People's Word", January 25, 2020
2. <http://uzbektourism.uz/ru/>
3. Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 1999, p. 227
4. Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001, p. 180
5. Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at a meeting with representatives of the creative intelligentsia of Uzbekistan. [Electronic resource]. Access mode: <http://uza.uz/oz/politics/adabyet-va-sanat-madaniyatni-rivozhlantirishkhal-imizmana-03-08-2017/> (date of access 19.01.2020).
6. Tursunova F.G. The use of a monologue when creating satirical characters (for example, the works of Abdullah Kodiri). [Electronic resource]. Access mode: <http://www.buxdu.uz/docs/jurnallar/2019.pdf> (date of treatment 01.19.2020).
7. Khakimov N.Kh., Zhurakulov O. Shakhrisabz tarikhi. Karshi, "Nasaf", 2002
8. Barthold B.B. Ulugbek and his time. // Works. T.N. 4.2. -M., 1964. -S. 25-178.

УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ

*Ражаббоев Жўрабек Жуманазар ўгли-
Урганч давлат университети талабаси*

Аннотатсия. Ушбу мақолада миллий ғоя тизими ва унинг умуминсоний қадриятлар билан боғлиқлиги масаласига тўхтаб ўтилган. Мақолада бу икки тушунча ўртасидаги боғлиқликнинг айрим назарий масалалари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: умуминсоний ғоя, миллий ғоя умуминсоний қадриятлар, миллий қиёфа, миллий манфаат, шахс ривожланиши.

Инсоният янги минг йилликнинг дастлабки чорак юз йилини ҳам яшаб ўтмоқда. Илм-фан тараққиёти, шахснинг ривожланиши, технологик янгиланишлар бу даврнинг ўзига хос хусусиятлари бўлиб қолмоқда. Шунинг билан биргаликда оламнинг юксак ақл соҳиби бўлган инсон ва у ҳақидаги қарашлар, тадқиқотлар ҳам кундан-кунга бойиб ўзгариб бормоқда. Инсоннинг ижтимоий олами, турли ижтимоий феноменларнинг ривожланиши ва инсон онги- тафаккурига таъсири масаласи бўйича бугун ҳам кўп тадқиқотлар олиб борилмоқда. Бу жараёнда инсонни тараққий этишидаги қадриятларнинг аҳамияти, умуман миллий ва умуминсоний қадриятларнинг инсон ҳаётидаги ўрни масаласини ўрганиш етакчи аҳамият касб этаётган мавзулардан биридир.

Қадриятшунослик илми бўлган аксиология фанининг ривожланиши қадриятларнинг барча шакллари каби умуминсоний қадриятларни ўрганишни янги бир босқичга олиб чиқди. мавзуга кенгроқ қараганда, умуминсоний қадриятлар муаммоси шакллантириш жараёни, тадқиқ қилишнинг ўзига хослиги ва турли тизимлаштирилган фикрлар бериш, тизимли таҳлил қилишнинг қийинлиги, чалқаш, турли қатламлар ва мафкура вакилларининг манфаатларига таъсир қилиб манфаатлар чегараларини аниқлаб олишга бевосита таъсир қиладиган тушунчалардан биридир.

Умуминсоний қадриятлар ҳусусидаги кўпгина фикрлар, ечим учун тавсия қилинаётган ёндашувлар, қарашлар, таълимотлар унинг мавжудлигига инсоният жамиятининг эҳйитиёжини бевосита кўрсатиб беради. Буни, масалан, Интернетга ёки махсус адабиётларга, мафкуравий тортишувларга, сиёсий жараёнларда, сайлов кампанияларига, жамоатчилик фикри сўровларига ва энг асосийси халқларнинг ўзолдига қўйган мақсад-муддаоларида кўришимиз мумкин. Шу жиҳати билан умуминсоний қадриятлар “миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истикболини ўзида мужассамлаштирган, унинг туб манфаатлари ва мақсадларини ўзида ифодалаб, тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шакли”¹ бўлган миллий ғоя билан боғлиқдир. Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан белгилаб берилган “... биз учун куч-қудрат бўлиб хизмат қиладиган миллий ғояни ривожлантириш”²га этиборнинг замирида ҳам унинг таянчи, озукланадиган манбаси бўлган умуминсоний қадриятларда суяниш масаласи ётади.

Кейинг даврда умуминсоний қадриятларнинг ижтимоий аҳамияти уларнинг маълум бир инсоннинг одам умуминсоний ахлоқ ва қадриятлар умумий тизимини куриш учун бошланғич нуктага айлангани билан боғлиқдир. Бу Т. Гоббес, П. Гассенди, Волтер, Ж.Ж. Руссо ахлоқшунослигида энг аниқ намоён бўлди. И. Кант, Г. Хердерай одамлар, давлатлар ва миллатлар ўртасидаги муносабатларда ахлоқнинг “олтин қондасини” амалга ошириш имконияти ва зарурлигини эълон қилди. Бу таълимотларнинг барчасининг асосида эса “умуминсоний қадриятлар инсоният тарихини яхлитлигини ифодалашини, у даврнинг ўтиши ва ижтимоий ҳаётнинг ўзгариши билан бир қаторда такомиллашиб ва ривожланиб, тоборо кўпроқ халқларни, миллатларни, инсонларни яқинлаштирувчи, бирлаштирувчи ва камол топтирувчи кучга айланиб бориши” хусусияти ётади десак тўғри бўлади.

Миллий ғоя тизимида эса умуминсоний қадриятларнинг ўзининг “умуминсоний ва миллий қадриятларуви боғлиқ ва таъсирлашувда ўзаро боғлиқ бойиб бориши” хусусияти билан боғлиқ бўлади. Ўз навбатида “миллий ғоя тизими мақсад ва вазифалари умуминсоний

¹ Milliy g'oya targ'ibot texnologiyalari va atamalar lug'ati, "Akademiya, - T.:, - B 220

² Ш.Мирзиёев, Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаки фаровон бўлади, "Ўзбекистон", - Т.: - Б 38.

қадриятлар устуворлиги тамойилига тўла-тўқис мос келиши, демократик эркинликлар ва инсон ҳуқуқларини сақлашга доир халқаро андозаларга ҳамоҳанглиги билан ҳам инсоният тарихидаги кўпгина миллий ғоялардан фарқ қилади”¹.

Миллий ғоя, умуман олганда барча ғоялар миллий-ма-даний меросни, умуминсоний қадриятларни, ижтимоий-маънавий ҳаётни, теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келишини инобатга олсак фикримизни янада очикроқ ифодалаган бўламиз. Тарихга назар ташласак миллий ғоя сифатида талкин қилинган ғояларнинг айримлари тор манфаатларни кўзлайдиган синфий, жамият ва инсон манфаатларига зид, тажоввузкор ғоялар бўлиши ва аксинча муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда эзгу ҳаракатга ундайдиган ғоя мазмунан умуминсоний мазмун касб этадиган, юксак ғоялар билан суғорилган бўлиши ҳам мумкин. Миллий тикланишдан миллий юксалиш йўлига чиқиб олган Ўзбекистоннинг миллий ғояси эса умуминсоний тафаккур маҳсули билан бевосита боғлиқ ҳолда ривожланиб бормоқда.

Хулоса қилиб айтганда миллий ғоя халқлар ҳаёти, унинг бугунги куни ва келажакда қандай муҳим рол ўйнаса, унинг умуминсоний қадриятлардан озуқа олиши ва ўзини умуминсоний қадриятлар билан бойитиб бориши ҳам шундай муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Миллий ғоя тарғибот технологиялари ва атамалар луғати, “Академия, - Т.: - Б 220
2. Ш.Мирзиёев, Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ,ҳаёти ёруғ ва келажакки фаровон бўлади,”Ўзбекистон”, - Т.: - Б 38.
3. Миллий истиқлол ғояси – Т .: “Академия”, 2005 – Б 12

¹ Milliy istiqlol g'oyasi – T .: “Akademiya”, 2005 – B 12

IBN SINO FALSAFIY QARASHLARIDA INSON MASALASI

*Madrahimov Atabek Abduraximovich -
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ibn Sinoning falsafiy qarashlarida inson masalasining tadqiqi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar. Dunyoqarash, immanent, olam asoslari, qarama-qarshilik, tasavvuf.

Sharq dunyo ilm-faniga ko'plab daholarni yetkazib bergan. Ular fanning barcha sohalarida faoliyat olib brogan bo'lib sohalar bilan kompleks shaklda shug'ullanganliklari bugungi tarixiy manbalardan, ular qoldirgan o'lmas asarlardan bizga ma'lumdir. Shunday qomusiy allomalardan biri bu - Abu Ali ibn Sinodir. Movorounnahrlilik Ibn-Sino (Avitsenna, 980-1037) - o'rta asr olimi, faylasufi va tabibi. U 29 ta fan sohasidagi 450 dan ortiq asarlarning muallifi bo'lib, ulardan atigi 274 tasi saqlanib qolgan. Arab tilida yozilgan “Davolash kitobi” (“Kitob al-Shifa”) ensiklopedik kitobi mantiq, fizika, biologiya, psixologiya, geometriya, arifmetik, musiqa, astronomiyaga bag'ishlangan. shuningdek metafizika.

Ibn Sino o'z davrining ilmiy savollarini o'rta tashlay olgan va ularga turli yondashuvlarni o'rgangan holda yakuniy javoblar bera olgan olim ekanligini biz tibbiyot, falsafa, musiqa ilmi sohalarida qilgan ishlari orqali bilamiz. Lekin o'sha davrning yuksak taraqqiy etayotgan sohalaridan biri bo'lmish- falsafa sohasida ham shunday ishlarni qilgan olimmi?. Falsafiy fan sohalarini o'rganar ekanmiz, Ibn Sinoning falsafaning bosh mavzusi bo'lgan inson masalasidagi ko'plab qarshilari va yondashuvlariga guvoh bo'lamiz. Ayniqsa uning inson faoliyati, uning ideallari qanday amalga oshirilishi yoki klassik so'z bilan aytganda, transsendent immanent masalasida bildirgan fikrlari e'tiborga loyiqdir.

Madaniy va tarixiy rivojlanish semantikasida “daho” atamasining ma'nosi (lotincha daho - ruh) ma'nosini anglatgan va faqat zamonaviy davrda ruhning ijodiy qudratining eng yuksak qobiliyati, o'ziga xos timsoli va ifodasi sifatida o'rganila boshlagan.

Gegelning talqinida “umuminsoniy - bu ijodiy g'oyaning momentidir ... Tarixiy insonlar, dunyo-tarixiy shaxslar - bu ularning maqsadlari uchun universal bo'lganlar”[1]. Bunday shaxslarning o'z davri bilan ob'ektiv ravishda aloqasi nihoyatda vositachilik qiladi, chunki ular o'zlarining zamondoshlari tomonidan hali amalga oshirilmagan “yangi fikrlar” yoki tendentsiyalarni ifoda etadilar. Masalan, Demokritning atomistik gipotezasi yoki Nyutonning gipotezasi. Shuning uchun daho, qoida tariqasida, posteriori deb tan olinadi. Zamonaviy davrning markaziy mavzusi sivilizatsiyalar ziddiyati yoki suhbat bo'lib, ularda ajoyib rol “klassik” madaniyatlardan biri - arabga tegishli bo'lib, unda o'z navbatida, o'rta asr arab falsafasining mavzulari Ibn Rushd va Ibn-Sinolarning qarashlari muhim ahamiyatga ega.

Ibn Sino o'z qarashlarida Yaratguvchi uchun dunyo abadiy ekanligini ta'kidladi. Faylasuf yaratishni abadiylikdagi emanatsiya neoplatonik tushunchasi yordamida tushuntirdi va shu bilan asl dunyodan kelib chiqadigan dunyoning empirik ko'pligiga mantiqiy o'tishni asoslab berdi.

Abelyardan bir yarim asr oldin (1079-1142) Ibn Sino universallar to'g'risidagi ta'limotni yaratdi[3].

Ibn Sinoning nafaqat izdoshlari, balki muxoliflari ham bo'lgan va ularning eng kattasi Muhammad Al-G'azzoliy edi. U Ibn Sinoning falsafasini islom nuqtai nazaridan shubha ostiga olishga urindi. Tanqidchi dunyoning o'ziga xosligi va abadiyligi va uning xususiyatlari haqidagi ta'limotga qarshi chiqdi. G'azzoliyning fikriga ko'ra, bu Islomning tavhidiga zid bo'lgan dualizmga olib keladi. G'azzoliy, shuningdek, Xudo dunyoni o'z irodasi bilan emas, balki tabiiy zarurat tufayli yaratadigan emantlik printsipini ham rad etdi. Shuningdek, u Ibn Sinoning tanani tiriltirishning sababligi va imkonsizligi to'g'risida ilgari surgan g'oyalarini baham ko'rmadi [4]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гегель, Г.В.Ф. Лекции по философии истории. – СПб.: Наука, 1993.
2. Ибн Сина. Избранные философские произведения. – М.: Наука, 1980.
3. Левяш, И.Я. Базовые универсалии культуры. – Кн. 1. Смысл и структура. – Саар-брюккен, 2011.
4. История философии в кратком изложении. – М.: Мысль, 1994.

К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ «ПОЛ» И «ГЕНДЕР»

Бозоров М.Ж.
Бозоров М.Ж., к.ф.н., доцент СамГИИЯ
e-mail: martaba.m@rambler.ru
+998972885414

Аннотация. В статье освещаются вопросы соотношения понятий пол и гендер, их сходство и отличительные признаки. Необходимо отметить, что понятия «пол» и «гендер», которые на первый взгляд кажутся похожими, на самом деле не являются тождественными. Современная наука различает эти понятия.

Ключевые слова: пол, гендер, мужчина, женщина, социальный статус, физиологические различия, социальный пол, социальные роли, комплекс репродуктивных, соматических, поведенческих и социальных характеристик

Понятие «гендер» относительно исторических рамок появилось совсем недавно, однако уже имеет множество определений, точек зрения и богатую предысторию.

Биологический пол - это основные физиологические различия мужчины и женщины, включая половые органы, гормоны, вторичные половые признаки (ярко выраженные видимые физические черты) и хромосомы, определяющие все эти характеристики [1]. Психологи и социологи утверждают, что к категории «пол человека» относят понятия «мужчина» и «женщина» или же «гермафродит» (сочетает в себе мужские и женские половые признаки).

С понятием «гендер» дело обстоит сложнее. Это слово является калькой с английского языка, поэтому однозначного перевода на русский язык у него нет до сих пор, ввиду чего «гендер» в русском языке часто заменяется «полом». Понятие «гендер» по-разному представлено у различных ученых в зависимости от целей проводимых исследований и их концепций. По сути, гендер - это «социальный пол», характеристика, которая является социально-биологической, результат взаимодействия человека с другими людьми в обществе и приобщения к культуре. Это некий итог человеческой социализации в соответствии с его полом.

Конкретный гендер содержит в себе определенные стандарты, а именно гендерные роли. Гендерные роли - один из видов социальных ролей, набор ожидаемых образцов поведения (или норм) для мужчин и женщин [2]. Можно сказать, что гендерные роли определяют мировоззрение человека, его характер, привычки и даже манеру одеваться.

Гендерная система поддерживается нормами, которые являются своеобразными рамками для мужчин и женщин. Существуют различные подходы к воспитанию мальчиков и девочек, которые показывают «правильную» модель поведения в обществе в соответствии с полом. Если кто-либо этим нормам не соответствует, на него вешают ярлыки, которые сильно задевают самооценку человека [3].

Возникновение термина «гендер» как одной из категорий социального анализа связано с именем американского психоаналитика Роберта Столлера, предложившего в 1958 г. использовать эту грамматическую категорию для подчеркивания двойственной природы пола человека: как, с одной стороны, биологического, а с другой - социокультурного феномена. В обыденной речи слово «пол» обозначает широкий комплекс репродуктивных, соматических, поведенческих и социальных характеристик, которые в целом характеризуют человека в качестве мужчины или женщины. Термин «гендер» был призван подчеркнуть тот факт, что биологические характеристики сексуальности не даны человеку непосредственным образом, а всегда преломляются через призму индивидуального сознания и социальных представлений, т. е. существуют в виде субъективного и зафиксированного в культуре знания о них.

Отличительными психологическими признаками «мужского» и «женского» поведения почти всегда оказываются социальные качества личности: групповой статус и связанные с ним отношения власти (доминирование/подчинение), исполняемые социальные роли (материнство/отцовство), уровень социальной активности (профессиональная деятельность/домашняя работа) и т. д. Получается, что те личностные характеристики, которые в обыденном сознании оказываются тесно связанными с биологическим полом (чему в немалой

степени способствует повседневному употреблению слова «пол»), возникают только в определенной системе социальных отношений. Именно поэтому Р. Столлер предложил использовать категорию гендера для обозначения связанных с полом, но возникающих только в контексте межличностных и социальных отношений личностных и поведенческих характеристик. Ведь грамматический термин «гендер» («родовой признак») как раз и отражает контекстуальную, а не онтологическую сущность мужских и женских характеристик.

Сегодня ученые стали более серьезно подходить к изучению гендерной проблематики. Открываются новые неожиданные факты в отношении половых различий. Исследования проводятся на примере культур разных народов мира. В свою очередь проходит множество различных конференций и симпозиумов, на которых обсуждается гендерная проблема. Все чаще поднимаются такие темы, как «Гендер и пол», «Работа и гендер», «Гендер и личность» и др. Гендерные вопросы обсуждают в отношении не только женщин, но и мужчин (ранее психоанализ в отношении мужчин был скорее «бесполом»).

Следует отметить, что в современных средствах массовой информации довольно часто происходит смешение понятий «гендер» и «пол», поскольку отсутствует устойчивая научная терминология по данному вопросу. Безусловно, это неверно, к тому же у людей устанавливаются определенные модели поведения, закрепленные с конкретным полом, что ставит человека в строгие общественные рамки, которые приносят дискомфорт и даже вред психическому здоровью.

Библиография:

1. Пол [Электронный ресурс]. URL: <http://www.km.ru/zdorove/encyclopedia/pol-cheloveka>
2. Гендерные роли [Электронный ресурс] // Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. М., 2002. URL: <http://www.owl.ru/gender/041.htm>
3. Берн Ш. Гендерная психология. М., 2004. С. 206.

АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА АСТРОНОМИК МАЪЛУМОТЛАР

*Меликова М.Н.. фалсафа доктори (PhD),
доцент СамДЧТИ
e-mail: martaba.m@rambler.ru
+998915350608*

Аннотация. Мақолада Алишер Навоийнинг маънавий меросида борлиқ, астрономияга доир тушунчалар ёритилган. Навоий Улуғбек расадхонасида бўлганда кўпгина астрономик жиҳозларни кўрган ва унинг асарларида улардан тўртаси қайд этилган. Алишер Навоий асарларида устурлоб, армилляр сфера, осмон глобуси ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: борлиқ, астрономик маълумотлар, осмон глобуси, астрология, армилляр сфера, расадхона, Улуғбек расадхонаси, илм-фан ривож.

Алишер Навоий ижодида борлиқ муаммолари билан боғлиқ масалаларни ўрганишда астрономия тарихи, темурийлар даврида илм-фан ривож ва Алишер Навоий ижодининг янги қирраларини очиш нуқтаи назаридан долзарб ҳисобланади. Ўз вақтида Алишер Навоий Самарқандда жойлашган Фазлуллоҳ Абуллайс мадрасасида таълим олган ва шу ҳақида маълумотни биз шоирнинг “Фарход ва Ширин” достонида Улуғбекка, унинг расадхонасига, “Зиж” асарига бағишланган сатрларидаги аниқ баёнлардан кўришимиз мумкин. Алишер Навоий асарларидаги астрономик маълумотларда астрономик жиҳозлар ҳақида ҳам эслатади. Демак, Алишер Навоий Улуғбек расадхонасида бўлганда кўпгина астрономик жиҳозларни кўрган ва унинг асарларида улардан тўртаси қайд этилган. Алишер Навоий асарларида устурлоб, армилляр сфера, осмон глобуси, деворий кўшэйли квадрантлар тавсиф этилади.

Алишер Навоий асарларида келтирилган турли мавзулардаги назмий сартларда, таркоқ холда, баъзи астрономик жиҳозлар ҳақида маълумот қайд қилинган ва уларни илмий жиҳатдан ўрганиш астрономия тарихи, Темурийлар даврида илм-фан ривож ва Алишер Навоий ижодининг янги қирраларини очиш нуқтаи назаридан долзарб саналади.

Фан тарихида фалакиёт илмининг юксалиш босқичларидан бири Темурийлар даврига тўғри келади ва шу даврда Мовароуннахр ва Хуросонда илм-фан, адабиёт ва санъат равнақи учун қулай шароит яратилди; Самарқандда Улуғбек академияси фаолият кўрсатди, XV асрнинг иккинчи ярмида Ҳиротдаги илм-фан, адабиёт ва санъат ривож эса, Алишер Навоий фаолияти билан боғлиқ бўлган.

Алишер Навоийнинг меъросида фалакиёт илмига доир анчагина маълумотлар бор, жумладан, астрономик жиҳозлар ҳақида ҳам ёзилган ва улардан бири астрологиядир. Астрология тавсифи Алишер Навоийнинг асарларида ҳам ўрин олган. Навоий астрономик асбобни сутурлоб деб атайди ва унинг “Садди Искандарий” достонида сутурлоб ва кўзгу жиҳозлари ҳақидаги фикрлари уйғун холда баён қилинган. Достонда Искандар Чин хокони юборган совғалар ичида ойнаи жаҳондан иборат сеҳрли кўзгуни кўриб таъсирлангани ҳамда фалак (коинотнинг жумбоқларини) ва олам (ер юзи) сир-асрорларини билиш мақсадида, ўз ихтиёридаги олимларга буюриб сутурулоб ва сеҳрли кўзгу ясаптиргани воқеаси баёнида сутурлоб ҳақида қўйидаги мисрларни ўқиймиз:

*Филиззот аро зоҳир айлаб тилисм,
Мудаввар намудор этиб ики жисм.
Бири рўю мис бирла обод эди,
Яна бир дурухшанда пўлод эди.
Алардинким ул рўй топти гудоз,
Бўлуб эрди бори сутурлобсоз.
Аларгаки пўлод ўтру эди.
Намудори гўёки кўзгу эди. [1, 368 б.]*

Демак, улар металлдан тилсим қилиб, думалоқ шаклга эга бўлган икки нарса ясадилар. Унинг бири – уст қисми мисдан, иккинчиси (ост қисми) эса, ярқироқ пўлатдан бунёд этилди. Шу ерда сутурлобнинг ташқи тузилиши ифодаланган бўлиб, у думалоқ шаклга эга ва мисдан ясалган асбоб сифатида тавсифланган. Кейинги мисрларда эса, сутурлобнинг астрономик элементлари баён этилган:

*Ҳамул қишда ул ҳикмат аҳли ниҳон
Ки, ҳар бир алардин эди бир жаҳон.
Ики турфа ҳайъат надид эттилар
Ки, олам элин мустафид эттилар.
Сутурлобга чарҳ ашқоли қисм,
Вале қўзғу жисми саросар тилисм.
Жаҳон мулки бўлуб жилвагар,
Кишиким анга бўлса суратнигар.
Фалак тулу арзи бирида ниҳон,
Бирида аён борча мулки жаҳон.
Ул ўлди сутурлоби маҳфисамо,
Бу бир бўлди миръоти гетинамо. [1, 368 б.]*

Алишер Навоий “Садди Искандарий” достонида баён қилган сутурлоб тавсифининг уйғун давоми “Фарход ва Ширин” достонидаги Улуғбек ва унинг расадхонаси ҳамда “Зиж”ига бағишланган бандида ўзига ҳос равишда давом этади. Унда Алишер Навоий телескоп билан боғлиқ фикрни билдирган. Агар, юқорида қайд қилинган тўртга астролябиянинг ишлаш моҳияти қиёслаб хулоса қиладиган бўлсак, замонавий горизонтал астролябия воситасида уфқ бурчаклари ўлчаниши, Птолемейнинг сферик астролябиясида ёриткичларнинг узунламаси ва кенгламаси аниқлангани, Шарқда ясалган ясси астролябия орқали жойнинг географик координатаси, ёриткичларнинг баландликлари, чиқиш ва ботиш вақтлари, азимутлари, Каъба томон, вақтни аниқлаш кабилар ҳисоблаб топилгани, ва ниҳоят, Алишер Навоий назм этган думалок шаклдаги астролябия ёрдамида ёриткичларнинг юксаклиги, фалакнинг узунлиги ва кенглигини аниқлаш мумкинлиги ҳамда бу асбоб тўққиз қават осмонни, яъни коинотнинг каърини кузатадиган астрономик жиҳоз бўлганини кўришимиз мумкин. [2, 14 б.] Ҳозирги вақтда астролябия деб аталувчи бу тўрт астрономик жиҳоз ташқи тузилиши жиҳатидан ҳам кескин фарқланади ғ горизонтал, сферик, ясси ва думалок.

Алишер Навоийнинг сутурлоб ҳақидаги тасаввурлари манбалари хусусида гапирсак, энг аввало, шуни тақидлаш жоизки, Алишер Навоий маълум вақт Самаркандда яшаган вақтида Улуғбек расадхонасида бўлган, жиҳозларни кўриб, ёзма манбаларни ҳам ўқиб, қўшимча билим олган деб хулоса қилсак булади. Айниқса, Беруний асарларидан кенг фойдаланган деб айтсак, ҳато бўлмайди.

Адабиётлар рўйҳати:

1. Алишер Навоий. Садди Искандарий. Т. 1991.
2. Азизов С. Алишер Навоий асарларида фалакиёт сирлари. Т. O'zbekiston. 2018. 134 б.
3. Рустамов А. Навоийнинг бадиий маҳорати. Т. Ғафур Ғулом нашриёти. 1979. 216 б.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 23-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.12.2020

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000